

УДК 351.77:658.64:316.776-001.895

Крутій Олена Миколаївна,

д.держ.упр., проф.,

професор кафедри політології та філософії ХарРІ НАДУ;

Лопатченко Інна Миколаївна,

к.держ.упр.,

викладач кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту НУЦЗУ,

м. Харків

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглянуто діалог та стратегію як моделей і стратегічних комунікацій у публічному управлінні. Охарактеризовано технології стратегічних комунікацій та проаналізовано їх дієвість у сучасних умовах глобалізації.

Ключові слова: діалог, стратегію, стратегічні комунікації, глобалізація.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві правильна організація комунікації є ключовим фактором, що впливає на результативність діяльності будь-якого суб'єкта – чи то компанія, чи держава, чи, навіть, суспільство. Противник усе частіше робить ставку саме не на знищення об'єкта, а на порушення комунікації, як внутрішньої, так і зовнішньої, що може мати не менш руйнівні наслідки. Тут важливо враховувати існуючий досвід, але не сліпо, а адаптуючи до власних потреб та реалій. Фахівці Центру дослідження сучасних конфліктів вважають, що в Україні це ще не усвідомили до кінця, хоча мали б робити це скоріше й ефективніше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. А чи актуальне для України поняття “стратегічні комунікації” взагалі? Згадаймо, що вперше цей термін став використовуватися великими транснаціональними західними компаніями з метою формулювання підходів до просування свого іміджу (і товарів/послуг) до публіки (споживачів). Уже тоді було сформульовано основні принципи стратегічних комунікацій: системність, систематичність і послідовність, багатоканальність, відповідність меседжів-заяв реальному стану справ, врахування специфіки аудиторії, забезпечення зворотного зв'язку тощо. Бачимо, що в даному випадку маємо фактично перелік традиційних принципів

“public relations”, або зв’язків із громадськістю. Стратегічні комунікації в публічному управлінні були об’єктом вивчення зарубіжних і вітчизняних учених, таких як Т. Бельська, В. Дубов, М. Кастельс, Є. Макаренко, Г. Почепцов, Б. Ролер, К. Халлахан, Д. Хольцхаузен та ін.

Мета статті – виявлення міри впливу технологій і моделей стратегічних комунікацій на дієвість публічного управління в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Термін стратегічні комунікації останнім часом набуває все більшого вжитку в сучасному політологічному просторі. Найбільш активно він використовується в контексті євроатлантичних устремлінь України (зближення і співробітництво з НАТО), а також обговорення форматів протидії комплексним загрозам з боку Росії, насамперед їх інформаційно-психологічній складовій.

Так, цей термін навіть набув офіційного визначення в Указі Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України” від 2 вересня 2015 р. “Про нову редакцію воєнної доктрини України” від 24.09.2015 р., де наголошено: “Стратегічні комунікації – скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв’язків з громадськістю, військових зв’язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави”. Аналіз тексту цього визначення вказує на те, що він практично повторює визначення терміну “strategic communications”, прийнятий в НАТО. При цьому, схоже, поза увагою залишається та обставина, що НАТО являє собою багатонаціональну військово-політичну організацію, яка функціонує протягом кількох десятиліть на просторах двох континентів, а у своїй діяльності стикається з міжнародними кризами різного ступеня напруженості й майже глобальної географічної локалізації.

Механістичне копіювання і некритичне адаптування начебто апробованих на Заході “текстів” у результаті призводить до нісенітниць, коли метою стратегічних комунікацій виявляється “просування цілей держави”, а не суспільства і нації, як це годилося б розуміти в контексті обговорення проблем

національної безпеки і оборони. Звідси ж – запозичений із того ж джерела, але слабо обґрунтований об'єктивними українськими реаліями поділ складових стратегічних комунікацій на громадську дипломатію (Public Diplomacy), зв'язки з громадськістю (Public Affairs), військові громадські справи (Military Public Affairs), інформаційні операції (Information Operations), психологічні операції (Psychological Operations).

Комунікації в публічному управлінні в умовах глобалізації у нашому дослідженні розглядаються саме як взаємодія діалогічна, оскільки поняття “діалогічна взаємодія” найбільш точно відображує сутність процесу реалізації спільних дій суб'єктів. Концепція діалогічної взаємодії, що є однією з фундаментальних теорій сучасної соціальної філософії, є актуальною для наукового знання і практики публічного управління. З розвитком науки публічного управління очевидною стає потреба у вивченні процесуального характеру буття, виявлення діалогічного, поліфонічного характеру відносин соціальних суб'єктів між собою на мікро- і макрорівнях.

Спираючись на представлені вище твердження, вважаємо, що взаємодія, маючи ситуативний характер, насправді є складним процесом, який охоплює функціональні особливості, оскільки здійснюється на рівні функцій сторін, які співпрацюють, й одночасно є системним утворенням, де дія кожного із суб'єктів взаємодії виступає одночасно стимулом і реакцією на поведінку іншого. Отже, взаємодія, як одна з форм реалізації органами влади їх повноважень з організаційного забезпечення процесу формування та реалізації державної політики, є складним системним утворенням, яке можна визначити з урахуванням різних підходів до цього процесу.

Сучасні філософські інтерпретації соціальної взаємодії влади та громадськості можна розглядати у двох аспектах. З одного боку, інтерпретація природи соціальної взаємодії, солідарності, яку можна розглядати крізь призму спонтанного волевиявлення індивідів, що діють незалежно від раціональної доктрини “всезагального блага” чи культурної інтенції конкретно-історичного суспільства. Основою тут є розуміння універсальної природи розуму або ж

розсудку (здорового глузду), який здатний до раціональної комунікації, компромісу, толерантності, злагоди.

Теорії комунікативної дії відносини між людьми виходять за межі владних відносин як тільки у сфері комунікації опиняється насильство, яке має на меті затвердити будь-яку точку зору в якості домінуючої. Однак насильство – це не засіб спілкування. Воно не здатне здійснювати комунікативні функції. Виходячи з цього, “внутрішньо колонізованому” соціуму філософ протиставляє як власну нормативну модель автономно організоване громадянське суспільство. Поняття “громадськість” осмислюється ним як у ракурсі співвідношення приватної й публічної сфер (по лінії індивід і родина – суспільство і держава), так і в плані співвідношення держави і громадянського суспільства. Громадськість мислиться Ю. Габермасом як динамічна комунікативно-структурована сфера, що виконує функцію протидії як ірраціональним проявам приватних інтересів, так і прагненню держави підім’яти під себе сферу приватного життя індивідів і господарську сферу. Громадськість розуміється як такий масив соціальної реальності, що опосередковує відносини між індивідом і державою, а також взаємодію приватних індивідів між собою. Вона виконує серед іншого й важливі *політичні* функції, стаючи інструментом колективної участі індивідів у формулюванні спільних інтересів і реалізації цих інтересів через вплив на державні інститути. Індивіди, співвіднесені з комунікативно – структурованою сферою громадськості, вважаються автором за активних громадян, а не покірних підданих.

Таким чином, виходячи з наведеного, можна стверджувати, що дійсний прояв влади полягає в її здібності переконати іншого в доцільності спільних дій, а потім прийти до певної згоди. Якщо влада не в змозі переконати в доцільності спільних дій і як останній аргумент використовує насильство, то це свідчить не стільки про її силу, скільки про безсилля або слабкість. Використання насильства владою знесилює її і робить нелегітимною в очах підлеглих. Вказаний підхід характерний також для інших сучасних теоретиків і має спільні риси з концепцією ненасильницького опору М.Ганді та Л.Кінга, неомарксистського підходу А. Грамші, ідеями В. Гавела про “владу безвладних” [4].

Теоретичне обґрунтування соціальної взаємодії здійснене В. Гавелом в есе “Сила безсильних”, де він розглядав це поняття в контексті “анти політичної” активності. Джерела опору тоталітаризмові він вбачав у “дополітичній” сфері індивідуального розуму, моралі, свідомості, вартостей життя, приватності, де людина прагне бути сама собою лише живучи правдиво. Мета “жити за правдою” переростає в “політику правди” і набуває сутнісного соціального значення. В. Гавел наголошує, що розуміння суті політичної активності має бути узгоджене із засадами людської екзистенції, бо найзначніші соціальні зміни походять з індивідуальних стосунків, а не просто із загальновідомих політичних концепцій.

Дещо пізніше в есе “Політика і сумління” В. Гавел пов’язав ідею “антиполітичної політики” та активності громадськості з філософським концептом “життєвого світу” (Lebenswelt) як царини, де здійснюється природний поділ між добром і злом і де формується вимога відповідальності в публічній і політичній активності. Поряд з концепціями неомарксизму А. Грамші, В. Гавела, соціологічного підходу Т. Парсонса та Ю. Габермаса існують сучасні теорії соціальної взаємодії таких авторів, як Е. Геллнер і Дж. Маклін [4]. Так, Е. Геллнер, відзначив, що в основі громадянської соціальної організації лежить взаємодія плюралістичних інтересів, яка спирається на змішану економіку (зразок Британського розвитку). Він обґрунтовує теорію громадянського суспільства і вважає його найпридатнішою моделлю соціальної організації, що відрізняється від всепроникливого неоліберального індивідуалізму на користь визнання ефективності державних гарантій громадянських прав, які оберігають від зовнішнього руйнівного проникнення. Можливо подібні закиди дещо різкі, однак є підстави прислухатися до тонких заперечень, що їх висунув М. Фуко. Вони цілком суголосні з сумнівами щодо універсальності раціонального консенсусу Ю. Габермаса – конфлікти в суспільних і соціальних переплетеннях важать, буває, не менше за згоду.

За нинішніх умов, на думку Дж. Макліна, оскільки ми приходимо до

визнання позитивного значення суб'єктивності та інтерсуб'єктивності на шляху до правди та взаєморозуміння, усна комунікація повинна стати на рівень писемної інтелектуальної традиції. Інакше кажучи, аби адекватно оцінювати стан речей, необхідно надати рівні права висловлювати думки не лише так званим інтелектуальним елітам, але кожному, хто прагне висловитися з питань свого життя і свободи. Лише на такому шляху може бути належно досягнута проблематика ідентичності людей та соціального устрою, в якому вони перебувають як суб'єкти взаємодії.

Логіка соціокультурного аспекту філософського підходу веде до аналізу соціальної взаємодії як семіотично-дискурсивного феномену. З цього приводу цікавим є підхід Р. Барта, який розглядає взаємодію влади та громадськості в контексті нормативного аспекту усної комунікації. Він пропонує розрізнення мов у сучасних суспільствах та обумовлене цим відношення до влади. Одна мова (радіше, мовлення) розвивається і набуває своїх характерних знаків і значень під “покровом влади” через її чисельні державні, соціальні й ідеологічні механізми. Це – енкратична мова або “енкратичний вид дискурсу”. Інші ж мови утворюються, оснащуються, набуваючи пріоритетних знаків і значень “поза владою і/або проти неї” – це акратичні мови, або акратичні види дискурсу. Важливою рисою акратичного мовлення і дискурсу є його критично-рефлексивний потенціал, він складається не автоматично від народження дитини, а формується через систематично організоване мислення. Елементом останнього є логічне, раціональне висловлювання, що утворюється в пункті зустрічі з іншим через діалогічну потребу чути іншого. Акратичний дискурс потребує і породжує інтелектуального гатунку мовну практику, що інтенціонує значення свободи на протигагу значенням влади в сенсі насильства або винятковості [4].

Взаємовідносини між владою і громадськістю в соціології, політології, економіці та в науці державного управління, як правило, визначалися у своїй основі ідеями “суспільного договору” в його широкому чи більш вузькому варіанті інтерпретації. У контексті дослідження наголосимо, що процес

взаємодії має дозволяти сторонам, які співпрацюють, реалізовувати владні повноваження у сфері розробки та реалізації державної політики, забезпечувати виконання намічених завдань та досягнення визначеної мети державної політики. На підтвердження цього Р. Коул зазначає, що специфічною ознакою є не владність як така, а обов'язковість, обумовлена сукупністю особливих умов, які служать гарантіями виконання взаємопогоджених заходів. У свою чергу К. Лівайн, досліджуючи участь громадськості у процесі надання послуг, наголошує на тому, що в процесі взаємодії узгоджуються не тільки напрямки роботи, але й її обсяги, форми та методи [4].

С. Персі, досліджуючи залучення громадян до діяльності органів влади щодо їх захисту та безпеки, підкреслює той факт, що взаємодія характеризується поєднаною діяльністю двох або більше суб'єктів влади. На практиці вона може бути активною й інертною, добровільною і змушеною, але існує завжди, бо є результатом спільних зусиль. Взаємодія, яка виявляє себе епізодично, є тривожним симптомом, який свідчить про втрату єдності дій, а разом з цим і результативності загальних зусиль [Там само].

Отже, здійснення буття суспільства відбувається засобами соціальної взаємодії, проявом якого є діалог. Відповідно особистісне, варіативність та індивідуальність можна реалізовувати в соціальному бутті засобами введення діалогічного в матрицю соціальної взаємодії. У діалозі іманентно закладений принцип розуміння, децентризм як основний механізм самоорганізації соціального простору і структуропороджуючий початок. У конкретному випадку навіть та соціальна взаємодія, що базується на тоталітарному монологічному принципі єдиного центру, виглядає дисгармонічною, тимчасовою, такою, що постійно намагається перейти до діалогічного, тому що соціальності іманентно характерний діалог.

Отже, соціальна взаємодія у нашому дослідженні розглядається саме як взаємодія діалогічна, оскільки поняття “діалогічна взаємодія” найбільш точно відображує сутність процесу реалізації спільних дій суб'єктів. Говорячи про “соціальну взаємодію”, ми підкреслюємо феномен спільної дії, як основи.

Діалогічність є сутністю соціальної взаємодії і основою стратегічної комунікації в умовах глобалізації. Однак, підкреслюючи соціальний аспект діалогічної взаємодії, необхідно зазначити, що суспільство заради свого існування накладає різні обмеження на варіативність особистісної поведінки соціальних суб'єктів, і, відповідно на можливості діалогу. Природно, що у випадку крайнього варіанту, тоталітарності, обмеження є настільки великими, що людина перестає бути вільною особистістю і стає соціально пасивною. Однак і відсутність обмежень, повна свобода часто призводять до небажаного результату.

Підкреслюючи переорієнтацію на суб'єкт – суб'єктну основу стратегічної комунікації в публічному управлінні в умовах глобалізації, як провідної моделі, необхідно відмітити, що в останні часи набуває актуальності інші моделі взаємодії. Так, широко відомий стратегемний підхід у менеджменті, набуває поширення і в публічному управлінні.

Мистецтво стратагем або прийомів військової хитрості, яке протягом століть культивувалося в Китаї, до недавнього часу залишалося для європейців таємницею, особливо для науки публічного управління. Основні ідеї такої моделі стратегічних комунікацій представлені у давньокитайському каноні “Тридцять шість стратагем”, де розкрито секрети перемоги над будь-яким супротивником і в будь-яких обставинах [7].

Спочатку Стратагеми розглядали, як військову філософію, спрямовану на перемогу над супротивником. Але сьогодні вони використовуються і в управлінні, і в бізнесі. Новий принцип міжособистісних відносин в публічному управлінні, запропонований нами, передбачає взаємне партнерство замість односторонньої перемоги.

Швейцарський синолог Харро фон Зенгер зазначає, що європейським управлінцям необхідно вчитися бути більш сприйнятливими до хитрощів і не сприймати їх лише у негативну світлі. Так, на зразок китайській культури, вчитися вбачати за хитрощами прагматичність та практичність. Як відомо, в китайській мові використовується один і той же ієрогліф для слів “хитрість” і “мудрість” [7].

Застосування давньокитайського стратегемного підходу в публічному управлінні, надає можливість суб'єктам взаємодії з успіхом захиститися від хитрих маневрів опонента та спроб захопити їх зненацька, протистояти маніпуляції при проведенні ділових зустрічей та переговорів з урахуванням як особистих інтересів, так і інтересів партнера.

Можна виділити наступні суттєві ознаки науки про Стратагеми, а саме Стратагема і хитрість; Стратагема і стратегія; Стратагема і обман; Стратагема і брехня; Стратагема і мудрість. Запропоновані поняття часто плутають. “Стратагема” – це синонім слова “хитрість”. Хитрість часто плутають з обманом. Але від цього звуження поняття “хитрість” потрібно дистанціюватися. Найкращий китайський опис “хитрощі” наступний: “Чу ци чжи шен” – “Створювати щось незвичне, щоб здобути перемогу”. Якщо знайти рішення проблеми поза класичними варіантами, що буде несподіваним для партнера, то це свідчить, з точки зору китайців, про розум та винахідливість. Не дивно, що центральний китайський ієрогліф для позначення мудрості, розуму, одночасно означає також “Стратагему” [Там само].

Якщо розглядати з етичної сторони запропоновані Стратагеми як прояв так званої хитрості, то варто зазначити, що хитрість як така є просто інструментом. Кожна з 36 стратагем може використовуватися як конструктивно так і деструктивно. Хитрість, що приносить шкоду, дає часто лише тактичні, тобто короточасні, результати. Стратегічною дією володіють тільки конструктивні Стратагеми.

Більшість хитрих методів, які описують 36 стратагем, використовувалися і використовуються також за межами Китаю. Однак це відбувається найчастіше спонтанно. Володіючи знаннями про Стратагеми, можна вдаватися до хитрощів управління більш планомірно і оптимізувати їх використання. Не потрібно більше покладатися на випадкову інтуїцію, а можна в разі необхідності вибрати з цілого набору стратагем оптимальний прийом для вирішення конкретної управлінської проблеми.

За допомогою китайського вчення про Стратагеми керівники в сфері

публічного управління можуть удосконалити свої уявлення про хитрощі і завдяки цьому не тільки поглибити їх, але й зробити більш об'єктивними. Завдяки цьому європейським керівникам публічного управління надається можливість розкриття “нових горизонтів” відносно хитрощів. Взагалі вперше застосовуючи стратегемний підхід у комунікації як для міжнародних акторів, так і для суб'єктів міжособистісної взаємодії, відкривається реальність у всьому її різноманітті. Вони можуть навчитися доповнювати відому їм рутинну логіку, навчитися засвоювати суть стратагем, а тим самим раціональність, яка відображатиме мудрість и креативність.

Китайський добре розроблений стратагемний погляд на дійсність незвичний для європейських управлінців. Але цю науку вони можуть засвоїти без особливих зусиль, так як використовують хитрість не рідше ніж китайці, але не усвідомлюють цього в повному обсязі. Засвоївши науку Стратегем, наші управлінці можуть наявну у них реальність розглядати не тільки в системі власних координат, але при необхідності враховувати її нові сторони і використовувати їх для вирішення управлінських проблем. Однак приймати їх необхідно не як догму, а як відкриту систему для розвитку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, підкреслюючи переорієнтацію на суб'єкт – суб'єктну основу стратегічної комунікації в публічному управлінні в умовах глобалізації як провідної моделі, необхідно зазначити, що останнім часом набуває актуальності інша модель взаємодії. Стратегемний підхід, що висвітлює багатовікову, майже невідому на Заході духовну систему орієнтації в управлінні, може допомогти сучасним європейським керівникам публічного управління здійснювати комунікацію в незвичній для них формі, під іншим кутом зору із застосування хитрощів. Наука про Стратагеми може вдихнути “свіже повітря” в класичний європейський дух управління, розширити поле зору за рахунок “таємного ресурсу” стратегем, про який вони не мали раніше систематичних знань.

Список використаних джерел:

1. Дубов В. Д. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. Стратегічні пріоритети : науково-аналітичний щоквартальний збірник. Серія “Політика”. 2016. № 4 (41). С. 9–23.
2. Заболоцький В. Стратегічні комунікації: данина моді чи вимога сучасності? 20 червня 2017 р. URL: <https://defence-ua.com/index.php/statti/3036-stratehichni-komunikatsiyi-danyna-modi-chy-vymoha-suchasnosti> (дата звернення: 10.10.2018).
3. Кастельс М. Информационные технологии, глобализация и социальное развитие / [пер. з англ. Т. Мосенцевой (по тексту: Manuel Castells. Information Technology, Globalization and Social Development. UNRISD Discussion Paper. 1999. № 114, September.
4. Крутій О. М. Діалогова взаємодія органів державної влади та громадськості : монографія. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2008. 236 с.
5. Крутій О. М., Радченко О. В. Публічний діалог в системі політичної культури демократичного суспільства : монографія. Харків : Вид-во АДНДУ, 2016. 396 с.
6. Почепцов Г. Г. Стратегические коммуникации: стратегические коммуникации в политике, бизнесе и государственном управлении. Киев : Альтерпрес, 2008. 216 с.
7. Тридцать шесть стратегом. Китайские секреты успеха / пер. с кит. В. В. Малявина. Москва : Белые альвы, 2000. 192 с.
8. Hamilton B. Review on “Persuasion and Power: The Art of Strategic Communication by James P. Farwell”. Washington, DC, Georgetown University Press, 2012. 288 p. ; Political Science Quarterly. Winter 2013/2014. No 128. P. 4 ; ProQuest Central, p. 780.
9. Hallahan K., Holtzhausen D., van Ruler B., Verčič D. & Sriramesh K. Defining Strategic Communication. International Journal of Strategic Communication. 2007. P. 3–35.

Krutii O. M., Lopatchenko I. M. Strategic communications in public management under the conditions of globalization.

Dialogue and strategies as models of strategic communications in public administration are considered. The technologies of strategic communications are characterized and their efficiency is analyzed in the current conditions of globalization.

Key words: dialogue, strategies, strategic communications, globalization.

Надійшла до редколегії 29.11.2018 р.